

BŽOCH, Adam: KONVERZÁCIA A EURÓPSKA LITERATÚRA. Bratislava: Európa, 2023. 421 s.

Romana Kališová

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2026.73.2.6>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3286-0796>

Open Access: Licensed under Creative Commons Attribution 4.0 (CC-BY 4.0)

Monografia literárneho vedca, germanistu a nederlandistu Adama Bžocha *Konverzácia a európska literatúra* nasvecuje problematiku zobrazenia konverzácie v rôznych umeleckých formách. Nesleduje iba jej literárne stvárnenia, ale v základe ju vníma ako spoločenský fenomén, ktorý v priebehu storočí spoluutváral kultúru aj podobu medziludských vzťahov. V pestrej variete žánrov ukazuje, ako sa koncept konverzácie menil v čase, v závislosti od dobových preferencií jednotlivých epoch, prostredia aj jazyka literatúry. Zameriava sa na obdobie od ranej moderny po koniec dlhého 19. storočia s malými časovými presahmi. Už v úvode avizuje, že v názve knihy uvedená európska literatúra sa nemusí striktne viazať na beletriu: venuje sa aj sociálnopedagogickej, didaktickej či filozofickej literatúre. Vo svojom mimoriadne informačne nasýtenom výklade uvádza značné množstvo odkazov na primárnu a sekundárnu literatúru a tiež na výtvarné umenie; okrem literárnych diel včleňuje do výkladu tiež interpretácie výtvarného umenia. Súčasťou knihy je obrázková príloha, ktorá ilustruje vybrané vizuálne stvárnenia konverzácie.

Konverzácia je živý, prchavý a ťažko uchopiteľný jav, ktorý sa dá definovať rôzne, čo závisí nielen od metodológie, ale aj od konkrétneho prípadu. Je implicitne ľudská a utužuje sociálne vzťahy medzi komunikantmi (strany 11, 13). Predstavuje široký výskumný problém a A. Bžoch ho aj vníma naširoko, pristupuje k nemu interdisciplinár-

ne. Okrem východiskových dejín literatúry a literárnej teórie zapája do výkladu dejiny filozofie, koncepcie kultúrnych a sociálnych dejín, sociológiu a lingvistiku (v jej rôznych subdisciplínach, ako sú sociolingvistika, lingvistická pragmatika, historická sémantika, ale aj prístupoch, napríklad cez prvky konverzačnej analýzy). Priznane nadväzuje na výskum konverzácie v humanitných vedách etablovaný vo frankofónnej a nemeckojazyčnej oblasti, opakovane upozorňujúc na nedostatočnosť výskumu v slovenskom literárnovednom prostredí. Z geografického hľadiska zachytáva veľkú časť Európy (Taliansko, Francúzsko, Nizozemsko, Nemecko, Rusko, Česko, Slovensko).

Výklad začína od etymológie pojmu „konverzácia“: slovo latinského pôvodu „conversatio“ znamená byť spolu, ale označuje aj družný rozhovor. V nadväznosti na výskumy Jana Mukařovského odlišuje A. Bžoch pojmy konverzácia a rozhovor, a to napriek tomu, že ich v súčasnom jazyku vnímame synonymne: „nie každý rozhovor musí byť zároveň konverzáciou; rozhovor predstavuje pre konverzáciu nadradenú, strešnú kategóriu“ (strana 12). Dialóg a konverzáciu rozlišuje na základe cieľa, ktorý sledujú: pri dialógu ide o dosiahnutie pravdy, ktorá sa týka objektívnych predmetov, pri konverzácii skôr o utužovanie sociálneho spojiva medzi hovoriacimi (strana 13). Tieto dva aspekty A. Bžoch následne prepája v Bachtinovej teórii polyfónie. Kombinuje dve rôzne chápania konverzácie – ako

literárne dielo a spoločenský fenomén, a podáva ucelený obraz o dejinách spoločnosti a európskej kultúry.

V jednotlivých kapitolách sústredene prechádza viac než tromi storočiami: skúma pojem konverzácie u Erasma Rotterdamského, francúzske salónne konverzačnú kultúru, konverzáciu v nizozemskom zlatom veku a v epoche európskeho meštianstva, ruský román 19. storočia a napokon konverzáciu v českej a slovenskej literatúre. Kapitoly sú radené chronologicky s nadväznosťou na konkrétnu európsku oblasť a národnú tradíciu.

Pojem konverzácie začleňuje A. Bžoch do širšieho rámca slušnosti a slušného správania, pričom aplikovaním poznatkov historickej sociológie ukazuje fungovanie medziľudských spoločenských interakcií. Výklad opiera o texty oscilujúce na škále od družného, neformálneho rozhovoru po štylizovaný zdvorilostný dialóg. Podoba konverzácie sa mení v čase zároveň so zmenou vzťahov a spoločenských noriem, a tým odzrkadľuje stav kultúry a umenia. Konverzácia sa stáva akýmsi zrkadlom spoločnosti, v ktorom sa ukazujú medziľudské vzťahy, spoločenské normy a dobovo platné nepísané pravidlá slušného správania. Primárne texty, ktoré A. Bžoch interpretuje, nie je preto produktívne vyňať z kontextu – spoločnosť odzrkadľujú a zároveň ju samy formujú, výrazne sa podieľajú na podobe slušnosti a zdvorilosti rôznych historických epoch.

Z literárnovedného hľadiska zaujmú obrazy konverzácie v umeleckej literatúre. A. Bžoch poskytuje široký (a stále nie vyčerpávajúci) prehľad o európskej literatúre vo variete žánrov, ktoré nejakým spôsobom tematizujú konverzáciu na rôznych úrovniach. Výberovo uvádzam niektoré z nich: Boccacciov *Dekameron* (1353), Moliérove komédie, Diderotov filozofický román *Jakub Fatalista* (1765 – 780), *Nebezpečné známosti* Choderlosa de Laclosa (1872), „exemplárna novela“ Miguela de Cervantesa *Licenciát Skielko* (1613), nizozemská komédia *Španielsky Brabandán*

Jerolimo Gerbranda Adriaenszoon Bredera (1617), výchovný román Jeana Jacqua Rousseaua *Emil* (1762), novela Thomasa Manna *Tonio Kröger* (1903). V kapitole o ruskom románe 19. storočia ilustruje A. Bžoch konverzáciu na príkladoch Puškinovej básnickej skladby *Eugen Onegin* (1831), Turgenevovho románu *Šľachtické hniezdo* (1859), Gogoľovej satiry *Mŕtve duše* (1842), Gončarovovho *Obloмова* (1849, 1858), Tolstého románovej epopeje *Vojna a mier* (1863 – 1869) a Dostojevského diel *Idiot* (1869) a *Diablom posadnutí* (1871 až 1872). Predmetom interpretácie sú aj Balzacove *Stratené ilúzie* (1837, 1839, 1844). Z českej literatúry si A. Bžoch vybral prózy Karla Čapka, Haškove *Osudy dobrého vojaka Švejka* (1918), prózy Milana Kunderu, Vladimíra Párala aj hru Václava Havla *Vernisáž* (1975). Zo slovenskej literatúry okrajovo spomína prózu *Slovenskí žiaci* (1853) od Jozefa Miloslava Hurbana a odkazuje aj na Gavlovičovu skladbu *Valaská škola mraviív stodola* (1755), žánrovo blízku príručkám slušného správania a konverzačnej kultúry, ktoré publikácia dokladá vo veľkom množstve. Skutočne dlhý výpočet diel, ktoré A. Bžoch v monografii interpretuje, dokladá úryvkami z primárnych textov, v ktorých si všima vystupovanie postáv v sociálnej interakcii, formulácie dobovo ukotvených spoločenských noriem slušného správania či intencie hovoriacich v deji. Práve v súvislosti s intenciou komunikanta vystupujúceho v konkrétnom diele by sa eventuálne dalo širšie nadviazať na lingvistickú pragmatiku, konkrétne na teóriu rečových aktov alebo typológiu ilokučných aktov. Keďže je výklad orientovaný primárne na funkcie jednotlivých textov a zároveň zaznamenáva dobové spoločensko-kultúrne fenomény, doplnenie o rečové akty by mohlo byť obohatením interpretácií, pretože sa dotýkajú práve zámerov komunikujúcich subjektov v konverzácii. Teória rečových aktov vníma reč ako súčasť bežného správania človeka, a preto môže poukázať na praktické ciele konverzačných diel, ktoré A. Bžoch interpretuje, a doplniť analýzu ich funkcie aj o lingvisticko-pragmatickú

214 stránku prehovorov komunikantov. Navyše rozčlenenie textu výpovede na lokúciu (samotný prehovor), ilokúciu (vykonanie činnosti samotným prehovorom) a perlokúciu (účinnok prehovoru na adresáta – buď odporúčanú vec vykoná, alebo nevykoná) dokáže reflektovať aj účinok konverzačných príručiek a ich začlenenie do reálnej dobovej spoločnosti.

Kniha nezachytáva len meniacu sa podobu konverzácie, ale aj funkciu jej zobrazovania. Výklad otvára pri západoeurópskej renesancii latinskými školskými dialógmi Erasma Rotterdamského, ktoré plnia úlohu vyučovania jazyka, výchovy a dosahovania morálno-náboženských a katechetických cieľov (strany 44-45). Od 17. storočia poskytuje bohatý materiál salónna kultúra (Francúzsko, Nemecko, Španielsko), v ktorej rámci sa postavenie konverzácie zmenilo: umenie konverzácie sa pestuje na osvojenie zvykov slušnosti, zdvorilosti a kultivovaného styku v spoločnosti. V kapitole o ruskom románe 19. storočia sleduje rozvrat družnosti a rozpad konverzácie v Dostojevského románoch (strana 289). Funkcie zobrazenia konverzácie v českej a slovenskej literatúre opisuje skôr prehľadovo a selektívne – v českej zdôrazňuje konverzačné príručky, v slovenskej aspekt družnosti v slovenskom romantizme. Na tomto mieste by azda bolo možné nadviazať aj na ďalšie súčasné výskumy slovenskej literárnovednej slovistiky – Petra Zajaca, Ľubice Schmarcovej a Jany Piroščákovej (napríklad

v zborníku *Štúr, štúrovci, romantici, obrodenci* a v monografii *Slovenský romantizmus*).

Najmä v úvodných kapitolách sa vyskytujú subjektívne hodnotenia, ktoré sa vo vedeckej rozprave javia byť navyše: „Slušnosť, ktorá je kľúčom k pochopeniu úrovne ľudskosti a civilizovanosti (niektorí sa mylne nazdávajú, že je ním napríklad výška HDP alebo technologická vyspelosť krajiny)“ (strana 7). A. Bžoch kritizuje dnešnú skratkovitú a elektronickú komunikáciu (strana 16) a pridáva aktualizčné momenty, keď spomína dlhé telefonáty a návštevy „francúzskeho prezidenta Emmanuela Macrona v Moskve u ruského prezidenta Putina v predvečer ruskej vojenskej invázie na Ukrajinu“ (strana 17). K lepšiemu porozumeniu výkladu by prispelo predstavenie menej známych autorov v slovenskom kontexte a odborníkov, na ktorých diela sa odkazuje (týka sa to predovšetkým osobností z nizozemskej literatúry). Obsiahly zoznam použitej literatúry potvrdzuje široký rozsah výskumu i erudíciu autora.

Publikácia predstavuje významný prínos k skúmanej problematike nielen tým, že sumarizuje a interpretuje rozsiahle množstvo umeleckej a didaktickej literatúry naprieč storočiami, ale aj tým, že konverzáciu chápe ako interdisciplinárny fenomén pevne ukotvený v spoločenskom kontexte. Zároveň presvedčivo ukazuje, že písané slovo nevzniká ako izolovaný jav, ale vždy odráža dobové spôsoby myslenia a vnímania sveta.